

Csepregi Márta

Néprajz és finnugrisztika

Mi a finnugrisztika?

Ahhoz, hogy két tudományág viszonyáról beszélhessünk, előbb egy sor elméleti, terminológiai kérdést kell tisztáznunk. Például azt, hogy mit értünk finnugrisztikán, ugyanis ennek a tudományágnak szűkebb és tágabb értelmezése egyaránt ismert.

A finnugrisztika **szűkebb értelemben** nyelvészeti diszciplína, a finnugor (uráli) nyelvcsaládhoz tartozó nyelvek kutatása abból a célból, hogy megismerjük e nyelvek kapcsolatrendszerét és történetét. Elméleti kerete tehát a *történeti-összehasonlító nyelvtudomány*. Ugyanilyen alapon működik például az altajisztika, a turkológia, az indogermanisztika és többi olyan tudományág, mely genetikailag összetartozó nyelveket vizsgál. A történeti és az összehasonlító módszer (komparatisztika) között az a különbség, hogy a történeti nyelvészet írott forrásokat, régi nyelvemlékeket használ a kutatásaihoz – az indogermanisták például 4000 éves szanszkrit szövegemlékek alapján vizsgálódhatnak. Olyan nyelvcsaládok esetében, melyek nem rendelkeznek régi forrásokkal, a ma beszélt nyelvek összehasonlításával lehet következtetni a korábbi nyelvállapotokra. Ez történik a finnugrisztikában, hiszen a mi nyelvcsaládunkban a legrégebbi szövegemlék a 12. század végéről származó magyar Halotti Beszéd.

A finnugrisztika egyidős az összehasonlító nyelvtudománnyal. Sajnovics János volt az első, aki úgy vetett össze két finnugor nyelvet (a magyart és a lappot), hogy nemcsak a szókincset, hanem az egész nyelvtani rendszert vizsgálta, és szólt a nyelv változásának törvényszerűségeiről is (Sajnovics, 1770, 1771, 1994). Ez a vizsgálati mód a komparatisztika alapja. Az indoeurópai nyelvek esetében ezt a módszert évtizedekkel később kezdték alkalmazni.

A finnugrisztika mellett az 1970-es évektől kezdve használatos az *uralisztika* kifejezés is. Köztudomású, hogy az uráli nyelvcsaládnak két ága van, a finnugor és a szamojéd nyelvek csoportja. A finnugrisztika és uralisztika közti különbség azonban nem abban van, hogy a szamojéd nyelvek kutatása csak az uralisztikán belül lehetséges. Az uralisztika elnevezés új kutatási módszertant, új szemléletet kívánt jelölni és némileg eltávolodni a 19. századi előzményektől. Manapság szinonimaként használják a két kifejezést.

Az új szemlélet abban is megnyilvánult, hogy a főbb nyelvtörténeti problémák tisztázása után több figyelem irányult az egyes nyelvek szinkrón szempontú leírására, valamint a nyelvtipológiai vizsgálatokra, azaz a nem-rokon nyelvekkel való összehasonlításra. Előtérbe kerültek a szociolingvisztikai kérdések is. Az oroszországi finnugor nyelvek mindegyikére ugyanis a kisebbségi státus jellemző. Az államnyelv egyre nagyobb tért hódít az élet minden területén. Sok helyen fenyeget a nyelvvesztés veszélye. Mindez kapcsolatban van az identitás kérdésével is. Ennek a kutatása a nyelvészet és a társadalomnéprajz határterülete.

A finnugrisztika határai olykor elmosódnak. Általában nem tartják finnugrisztikai kutatásnak a három államalkotó nép nyelvének, a magyar, a finn és az észti nyelvnek a kutatását, különösen az adott nyelv országában nem. Eszerint a hungarológia Magyarországon nem finnugrisztika, de előfordulhat, hogy magyar nyelvterületen kívül annak számít.

A finnugrisztika **tágabb értelemben** a finnugor nyelvű népeknek, azaz e népek őstörténetének, történelmének, tárgyi és szellemi néprajzának, valamint irodalmának a kutatása. Ez az ún. *komplex finnugrisztika*, mely népszerű volt az 1970-es, 1980-as években, amikor a finnugor népek felkeltették a többi humán tudomány képviselőinek is az érdeklődését. Az 1975. évi budapesti nemzetközi finnugor kongresszus volt ennek az együttműködésnek a csúcsa. A

kongresszus súlyát bizonyára növelte a tudománypolitikában jelentős szerepet betöltő Hajdú Péter és Ortutay Gyula szervező tevékenysége. A kultúrpolitika támogatása abban érződött, hogy számos kiadvány látott ekkor napvilágot a legkülönbébb kiadóknál, melyekben a szélesen vett finnugrisztika legjelentősebb képviselői publikáltak. Ilyen volt többek között az *Uráli népek – Nyelvrokonaink kultúrája és hagyományai* című tanulmánykötet (HAJDÚ, 1975), melyben a szerkesztő Hajdú Péter mellett a következő magyar szerzők szerepeltek: Fodor István, Dienes István, Lipták Pál, ifj. Kodolányi János, Balogh István, Hoppál Mihály, Domokos Péter, Voigt Vilmos és Vikár László.

Finnugrisztika és néprajz

Tudománytörténetileg a finnugrisztika és a néprajztudomány egy töről fakad, a 19. században alakult ki és izmosodott meg. Ebben az időben még nem különült el egymástól a nyelvészeti és a néprajzi kutatás. Hunfalvy Pál például egy személyben volt a magyar és a finnugor nyelvtudomány valamint a magyar néprajztudomány egyik meghatározó személyisége (HUNFALVY, 1864, 1872, 1875, 1876)¹. A kutatók a nyelvet mint a kultúrától elválaszthatatlan emberi produktumot vizsgálták. Amikor pedig a tárgyi és szellemi hagyományok leírásával foglalkoztak, azoknak a nyelvi megnyilvánulásaira is figyelmet fordítottak.

Ami a finnugristákat és a néprajzkutatókat a kezdettől fogva máig összekapcsolja, az a **terepmunka**². A finnugrisztika hajnalán igen kevés adat állt a rokon nyelvekről rendelkezésére. Az információt a terepen kellett gyűjteni, ott, ahol az egyes nyelveket beszélték. A terepen a gyűjtőt sokféle hatás érte (és éri mindmáig). Nyelvi anyagként folklór szövegeket gyűjtöttek, több okból. Egyrészt ez volt a legegyszerűbb, másrészt történeti szempontok is befolyásolták a gyűjtőket: az ősit, az archaikusat, a tiszta formákat keresték, az idegen hatás előtti nyelvállapotot és kultúrát akarták megismerni. De ha csak a szókincs gyűjtése volt a cél, a kutatóknak akkor is tájékozódni kellett a népi élet minden területén.

A 19. század második felében a kutatók hónapokat, akár éveket is eltöltöttek egy-egy oroszországi rokon nép körében. Nem elégedtek meg csupán a nyelvi jelenségek dokumentálásával, hanem szélesebb értelemben vett szellemi leltár készítésére törekedtek. Egyszerre voltak nyelvészek, folkloristák és etnológusok, emellett antropológiai és régészeti kutatásokat is végeztek, valamint tárgyakat gyűjtöttek a Nemzeti Múzeum számára – melyből később kivált a Néprajzi Múzeum. Erre sok példát tudunk. Ha csak az obi-ugor nyelvek kutatóit vesszük, meg kell említenünk Reguly Antalt, Munkácsi Bernátot és Pápay Józsefet, az elsősorban néprajzi érdeklődésűek között pedig Pápai Károlyt és Jankó Jánost (vö. REGULY–PÁPAY 1905, MUNKÁCSI 1892–1921, PÁPAI 1890, PÁPAI–MUNKÁCSI 1896, JANKÓ 2000).

A 20. századi magyar finnugrisztika azért nem folytatta ezt a gyakorlatot, mert a szovjet időben csökkent a terepkutatás lehetősége. A Szovjetunió bezárkózása, a külföldiekhez való bizalmatlan viszonyulása jelentősen megnehezítette a helyszínen végezhető, a kultúra számos területére kiterjedő gyűjtő- és kutatómunkát. Az egyetemes tudományban pedig az ismeretanyag rohamos bővülésével felgyorsult a specializálódás folyamata, az egyes diszciplínák eltávolodtak egymástól. Néhány ritka kivételtől eltekintve elmúlt a polihisztorok ideje.

A 20. század vége azonban fordulatot hozott a kutatásba. A Szovjetunió összeomlása után újból megnyílt a terepmunka és az anyanyelvi beszélőkkel való kapcsolattartás lehetősége. A finnugristák újból eljutottak a terepre. Saját tapasztalatból mondom, hogy felkészületlenül

¹ Itt és a következőkben az egyes kutatóknak csak a legjelentősebb, vagy jelen témánk szempontjából legjellemzőbb műveire utalok. A teljes bibliográfia szétfeszítené ennek az írásnak a kereteit.

² A terepmunka a kulturális antropológusokkal is összekapcsolja a finnugristákat – finnugrista szempontból nehéz is lenne a néprajz és a kulturális antropológia szétválasztása.

ért minket ez a változás. Hiányoztak az ismereteink akár a nyelvi dokumentálás, akár a gyűjtött anyag folklorisztikai szempontú feldolgozását illetően. Fokozatosan, a saját kárunkon tanulva pótoltuk hiányosságainkat.

Mindeközben a nemzetközi tudományban előtérbe került az interdiszciplinaritás. Ez ahhoz vezetett, hogy régi módszerek új néven új tudományágakként jelentek meg.

A nyelv és a kultúra együttes vizsgálata

Ilyen interdiszplínáris tudományágnak tekinthető az *etnolingvisztika*. A klasszikus etnolingvisztika megalapítóinak Franz Boas és Edward Sapir tartják, akik a 20. század elején kidolgozták az amerikai indián nyelvek, azaz az írásbeliség nélküli nyelvek kutatási módszertanát. Munkáikból magyarul egy-egy kötetnyi válogatás jelent meg (BOAS, 1975, SAPIR, 1971). A finnugor nyelvek első kutatói azonban már fél évszázaddal korábban hasonló módszerrel gyűjtöttek anélkül, hogy ezt a terminust használták volna. Ők az etnolingvisztika magyar előfutárai (GULYA, 1970).

Az etnolingvisztika szinonimái, az *antropológiai nyelvészet*, *kulturális nyelvészet*, *nyelvészeti etnográfia*, *etnonyelvészet* egymástól csak árnyalatokban különböző irányzatok. Mindezt kisebb-nagyobb változtatásokkal tekinthetjük a *szociolingvisztika* részének is. A különböző kutatócsoportok újabb és újabb terminusokkal jelentkeznek, talán abból a célból, hogy a saját jelentőségüket növeljék. Mindenképpen a nyelv és a kultúra közös vizsgálatáról van szó. A kutatók a nyelv változásainak okát a nyelven kívüli körülményekben keresik. Ez sem újdonság: a *Wörter und Sachen* módszere régóta jól ismert az etimológiai meg a történeti néprajzi kutatásokban (vö. Bátky Zsigmond, Győrffy István vagy Beke Ödön munkásságát), amikor a nyelvtörténeti és nyelvjáráskutató eljárásokat összekapcsolják művelődéstörténeti következtetésekkel is. Itt említhetnénk példaként a nyelvész Paizs Dezsőnek és a folklorista Voigt Vilmosnak a vallás szókincsével kapcsolatos nyelvtörténeti fejtegetéseit.

Csak egy példa a néprajzi ismeretek szükségességéről az etimológiai kutatásokban: a magyar *fal* és a finn *pato* 'gát' szó azonos eredetű, egy alapnyelvi **padz* alakra megy vissza (LAKÓ, 1972, 178–179). A hangváltozások szabályosan mentek végbe mindkét szóban, erre több párhuzamos példát ismer az etimológiai szakirodalom. De vajon mi volt a szó eredeti jelentése? A megfejtés kulcsa a számi *buoðdo* és a hanti *päl* 'halrekeszték' jelentésű szó, valamint mindaz az ismeret, melyet Jankó János, U. T. Sirelius és Hermann Ottó összegyűjtött a finnugor népek halászati módszereiről. Az alapnyelvi szó eredeti jelentése minden bizonnyal 'vesszőfonadék, gát, hal fogására szolgáló rekeszték' volt. A vesszőfonadékot később a magyar népi építészetben is felhasználták, így a szó jelentése is megváltozott, épületelem > fából, kőből, téglából, vályogból, stb. rakott építmény > fal lett belőle. A finnben az a jelentés őrződött meg, mely a víz elzárását, feltartóztatását szolgáló műtárgyat jelöli.

A 2000-es évek elején az ELTE Finnugor Tanszéke kezdeményezte azt a konferencia sorozatot, melynek a címe: *Grammatika és kontextus: új szempontok az uráli nyelvek kutatásában*. A konferencia szervezését felváltva vállalják magyar, finn és észti kutatóműhelyek. A konferencia címében a *kontextus* azokra a nyelven kívüli körülményekre utal, melyek hatással vannak a nyelvre, változásokat idéznek elő a grammatikában. Ilyen külső tényezők a kultúra, a földrajzi és társadalmi viszonyok, a különböző beszédhelyzetek, stb. Az egyik konferencián én arról beszéltem, hogy a hanti éneknyelv minden szintjén (hangtan, alaktan, mondat, szókincs) más szabályok érvényesek, mint a beszélt nyelvben (CSEPREGI 2007).

Ha a néprajz felől közelítjük a kérdést, a kultúra nyelvi formáinak a kutatásáról beszélhetünk. Ezeket a kutatási területeket Voigt Vilmos már bő harminc évvel ezelőtt bemutatta. Tanulmányában *etnográfiai kommunikációkutatásról, kontextuális folklorisztikáról*,

a beszéd etnográfijáról vagy etnográfiai szemantikáról beszél. Még összetettebben vizsgálja tárgyát a kognitív antropológia „ezekben a művekben már voltaképpen lehetetlen elválasztani a pszichológia, a szociológia, a néprajz és a nyelvészet módszereit egymástól” (VOIGT, 1984, 155).

Van-e finnugor néprajz?

Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, azt kell tisztáznunk, hogy vannak-e finnugor népek. Ha nagyon pontosan akarunk fogalmazni, akkor nemmel kell válaszolnunk. Mivel a finnugornak nevezett népeket csak a nyelvrokonság köti össze – kivéve persze azokat, melyek évezredek óta szomszédságban élnek – ezért nem beszélhetünk finnugor népekről, csak „finnugor nyelvcsaládba tartozó nyelvet beszélő népekről”. Következésképpen a finnugor (vagy uráli) nyelvcsaládba tartozó nyelveket beszélő népek néprajzáról kellene beszélnünk, de az esetek többségében egyszerűbben fogalmazunk. Kerezi Ágnes is *Az uráli népek néprajza* címmel írt nagyszabású művet (KEREZSI, 2009).

A következő kérdés az, hogy ha csak a nyelvrokonság köt össze bennünket, akkor a finnugrisztika körébe sorolható-e a valaha finnugor nyelvű, de mára eloroszosodott népcsoportok vizsgálata? Nagy Zoltán például egy olyan hanti közösség körében végez évtizedek óta kutatást – ezek a vaszjugani hantik –, ahol már megtörtént a nyelvcsere (NAGY 2007). A válasz természetesen igen, és az eredetileg finnugor nyelvű, akkulturálódott közösségek vizsgálata a néprajz vagy etnológia új, izgalmas területe lehet. Az obi-ugorok körében már nagy számban vannak a nyelvet nem beszélő, de mégis hanti és manysi identitású egyének. Ilyen értelemben rájuk mégis illik a „finnugor nép” kifejezés. És hogy a szamojédotkat se felejtjük: Várnai Zsuzsa nemrégén érkezett vissza a Tajmir félszigetről, ahol fontos szociolingvisztikai, az identitást is érintő adatgyűjtést végzett a nganaszanok körében. Kutatásait a közeljövőben fogja publikálni³.

Együttműködési lehetőségek

Nem vitás, hogy lehetséges a nyelvi és néprajzi szempontok egyidejű érvényesítése akár kutatócsoportokban, akár egy személyen belül. Ilyen kutató páros volt Bereczki Gábor és Vikár László, akik 1958. és 1979. között tizenkét gyűjtőúton bejárták a Középső-Volga vidékét. 300 faluban több mint 3000 népdalt gyűjtöttek. Vikár jegyezte le a dallamokat, Bereczki a szövegeket (VIKÁR, 1993, VIKÁR–BERECZKI, 1971, 1979, 1989, 1999). Méreteiben nem fogható hozzá, de szintén eredményes volt egy néprajzos, egy népzene kutató és egy nyelvész együttműködése (Kerezi Ágnes, Lázár Katalin és jómagam) a szurguti hantik között végzett munkában, aminek közös tanulmánykötet lett az eredménye (LÁZÁR, 1997).

Ennek ellenére az a véleményem, hogy szerencsésebb, jobban működik a résztvevő megfigyelés, ha a terepmunkás egyedül van. Ha akár csak két magyar jelenik meg a terepen, ők már nyelvileg és fizikailag is elkülönülnek, külön csoportot képeznek, ami rontja a gyűjtés hatékonyságát. Éppen ezért olyan kutatókra van szükség, akik magukban egyesítik a két tudományterületet, azaz finnugrisztikai és néprajztudományi képzettséggel rendelkeznek. Ilyen

³ Lektorom, Mészáros Csaba hívta fel a figyelmemet arra, hogy nemcsak finnugor–oros viszonylatban lehet nyelvváltásról vagy akkulturációról beszélni. A történelem folyamán Eurázsia több pontján végbement olyan asszimiláció, melynek finnugor nyelvű népek is részesei voltak. Ennek a szempontnak az érvényesítése szétfeszítené a jelen tanulmány kereteit. Egyetértek Mészáros Csabával abban, hogy „egy kutatástörténeti hagyomány, megszokás az oka, hogy van egyáltalán értelme finnugor néprajzról beszélni, mintsem valami metodológia vagy érvényes meghatározás”.

kutató volt Schmidt Éva, aki jelentős műveket alkotott, lett légyen szó akár az obi-ugor medvekultuszról, akár egy nyelvjárás teljes rendszerének leírásáról (SCHMIDT, 1990, 2008). A mai fiatalok között is többen vannak, akik megfelelő szakirányú képzettség birtokában mindkét tudományterületen otthonosan mozognak. Tamás Ildikó doktori disszertációjának témája a számi jojkaénekítés volt (TAMÁS, 2007), Ruttkay-Miklián Eszter a színjai hantik rokonsági rendszerét és tisztaságkonceptióját kutatta (RUTTKAY-MIKLIÁN, 2012, 2014), de mindketten nyelvészeti munkákat is publikáltak. Rezesy Anna a karjalai siratókról írta PhD értekezését, Dyekiss Virág a nganaszan hitvilágról (DYEKISS 2018). Többen még most írják disszertációjukat, például Sziráki Zsófia az udmurt eposzokról, Paréj Gabriella pedig a hagyományőrző együttesek és folklór fesztiválok identitásképző szerepről a permi népek (udmurtok és komi-permjákok) körében.

Nyelvészeti indíttatású, de óhatatlanul is néprajzi kutatást végez Hatvani Flóra, aki mordvin betegségneveket vizsgál kognitív nyelvészeti szempontból. Ő úgy gyűjtötte anyagát, hogy végigjárta az erza, moksa és soksa falvakat, s kikérdezte a javasasszonyokat, olykor a fekete mágia veszélyét is vállalva.

Nem kell feltétlenül mély összehasonlító nyelvészeti stúdiumokat folytatni, de érdemes legalább a nyelvet ismerni, melynek beszélőitől adatokat gyűjtünk. Természetesen lehet eredményesen használni az orosz is a kommunikáció nyelveként, erre példa Kerezi Ágnes munkássága. Érzékeny adatokhoz azonban könnyebben lehet anyanyelven jutni, valamint a nyelvtudás nélküli kutatás félreértésekhez is vezethet. Tanulságos példa Vlagyiszlav Kulemzin orosz néprajzkutató egyik tévedése. Ő Nagyezsda Lukinával együtt évtizedek óta végez kutatásokat a hantik körében, különösen a mitológia területén, valamint egy szerzői kollektíva vezetőjeként jegyzi a hanti mitológiáról szóló, előbb orosz majd angol nyelven megjelent művet (KULEMZIN, 2000, 2006).

Ebben a könyvben a világnézetéről szóló fejezet élén Kulemzin fontosnak tartja megjegyezni, hogy a hantik szoros kapcsolatban élnek a körülöttük lévő világgal, és nem tesznek különbséget az evilági és a természetfölötti között. A szakrális–szekuláris, racionális–irracionalis különbségtétel a szerző szerint csak a tudósoknak fontos. Ez részben igaz, másrészt viszont az obi-ugorok igen világosan elkülönítik a szakrális és a profán zónát térben, időben, tevékenységben egyaránt. V. Kulemzin tévedésének oka az, hogy összemoss két szót, a *jəm* 'jó' és a *jim* 'szent, érinthetetlen, tabuszabály alá eső, tilos' kifejezéseket. A *jim* szó nem szerepel Kulemzin bemutatásában, ennek 'szent' jelentését a szerző a *jəm* jelentéséhez kapcsolja (mintha a szent jó dolog lenne, pedig nem az, sokkal inkább félelmetes), a 'tilos' jelentést viszont önkényesen az *atəm* 'rossz' szó alá sorolja. Az *atəm* szócikkében a *jim* szemantikai körébe tartozó tiltások szerepelnek. A hagyományos kultúrájú hanti számára a szentség, a természetfölötti olyan valami, ami ellen védekezni kell, tabuszabályok betartásával. Efölött siklott el a kutató figyelme, és így került a lexikonba tévesen a – valóban profán – jó–rossz ellentét (KULEMZIN, 2000, 134–135, 2006, 78–79).

Az utánpótlás kérdése

A finnugor szakos képzésben a nyelvek és a nyelvészeti stúdiumok vannak előtérben. Bár a hallgatók kapnak a finnugor nyelvű népek történelmével, néprajzával, irodalmával kapcsolatos ismereteket, de a néprajz-, történet-, irodalomtudomány stb. elméleti alapjait máshol kell megszerezniük. Nagy szükség lenne az együttműködésre és komplex tudású fiatal szakemberekre. A mostani, merev felsőoktatási rendszerben erre sajnos nem sok lehetőséget látok. A tantervtől eltérő plusz tanulmányok folytatását pénzbírsággal bünteti a rendszer, új, komplex szak akkreditálása pedig még nehezebbnek tűnik. Ugyanez vonatkozik a doktori képzésre is. Az ELTE Irodalomtudományi doktori iskoláján belül van egy program, melynek a

neve *Uráli népek folklórja és irodalma*. A hallgatók ennek a keretében művelik az uráli népekkel kapcsolatos összes nem-nyelvészeti stúdiumot: nemcsak irodalmi és folklórisztikai disszertációk születtek, hanem történelmi, művelődéstörténeti, kapcsolattörténeti, szociológiai vizsgálatok is. Az egyes nyelvek ismeretét a Finnugor Tanszéken szerezték meg a hallgatók, a disszertációjuk elméleti alapjait viszont más tanszékeken vagy karokon kell elsajátítaniuk. A jövőben továbbra is folytatni kellene azokat a terepmunkákat, ahol néprajzi képzettségű szakember a nyelvet elsajátítva tölt hosszú időt az adott nép körében, vagy pedig egy finnugrista végzi munkáját, de a szükséges néprajztudományi ismeretekkel felvértezve.

Irodalom

BOAS, Franz

1975 *Népek, nyelvek, kultúrák*. Válogatott írások. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

CSEPREGI Márta

2007 A kultúra hatása a nyelvre Északnyugat-Szibériában. *Grammatika és Kontextus I*. Urálistikai Tanulmányok 17. Budapest, ELTE Finnugor Tanszék. 67–75.

DYEKISS Virág

2018 *Vándorol a hang. A nganaszan hagyományos világkép a folklórszövegek tükrében*. Urálistikai tanulmányok 22. Budapest, ELTE Finnugor Tanszék.

GULYA János

1970 Az etnolingvisztika magyar előfutárai. In: SZATHMÁRI István (szerk.): *Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány történetéből*. Budapest, Tankönyvkiadó. 131–135.

HAJDÚ Péter (szerk.)

1975 *Uráli népek. Nyelvrokonaink kultúrája és hagyományai*. Budapest, Corvina.

HUNFALVY PÁL

1864 *A' vogul föld és nép*. REGULY ANTAL hagyományaiból kidolgozta H. P. Pest, Magyar Tudományos Akadémia.

1872 *A kondai vogul nyelv*. Pest, Magyar Tudományos Akadémia.

1875 *Az éjszaki osztják nyelv*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

1876 *Magyarország ethnographiája*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

JANKÓ János

2000 *Utazás Osztyájköldre*. Budapest, Néprajzi Múzeum. / Series Historica Ethnographiae 11./

KEREZSI Ágnes

2009 *Az uráli népek néprajza*. Piliscsaba, PPKE Finnugor Tanszék. /Fenno-Ugrica Pázmániensia II./

KULEMZIN, Vladislav M. (Кулемзин, Владислав М.)

2000 *Мифология хантов*. Томск, Издательство Томского университета. /Энциклопедия уральских мифологий III/

2006 *Khanty Mythology*. Budapest – Helsinki, Akadémiai Kiadó – Finnish Literature Society. /Encyclopaedia of Uralic Mythologies 2./

LAKÓ György (főszerk.)

1972 *A magyar szóképzés finnugor elemei I*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LÁZÁR Katalin (szerk.)

1997 *Tanulmányok a szurguti osztják kultúráról*. Budapest, Néprajzi Múzeum.

MUNKÁCSI Bernát

1892–1921 *Vogul népköltési gyűjtemény I–IV*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

NAGY Zoltán

2007 *Az őseink még hittek az ördögökben. Vallási változások a vaszjugani hantiknál*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet – PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan. / Kultúrák keresztútján 6./

- PÁPAI Károly
1890 A vogulok- és osztjákoknál. *Ethnographia* I, 117–130. Budapest.
- PÁPAI Károly – MUNKÁCSI Bernát
1896 Déli osztják szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények* 26, 9–66. /Ugor Füzetek 12./
- REGULY ANTAL – PÁPAY JÓZSEF
1905 *Osztják népköltési gyűjtemény*. Budapest – Leipzig.
- RUTTKAY-MIKLIÁN Eszter
2012 *Testi-lelki rokonság. A színjai hantik rokonsági csoportjai*. Budapest, L'Harmattan.
/Kultúrák keresztútján 17./
- 2014 *Amikor a láb elnehezül... A színjai hantik tisztaságkonceptiója*. Budapest, L'Harmattan.
- SAJNOVICS János
1770 *Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse*. Koppenhága 1770, Nagyszombat 1771. Magyar nyelven (Bizonyítás. A magyarok és a lappok nyelve azonos) SZÍJ Enikő szerkesztésében és CONSTANTINOVITSNÉ VLADÁR Zsuzsa fordításában: *Bibliotheca Regulyana* 2. Budapest, ELTE Finnugor Tanszék 1994.
- SAPIR, Edward
1971 *Az ember és a nyelv*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- SCHMIDT Éva
1990 Az obi-ugor mitológia és a medvetisztelet. *Ethnographia* 101, 149–193.
2008 Serkáli osztják chrestomathia. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. /Schmidt Éva Könyvtár 3./
- TAMÁS Ildikó
2007 *Tűzön át, jégen át: A sarkvidéki lappok jojkahagyománya*. Budapest, Napkút Kiadó.
- VIKÁR László
1993 *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*. Budapest, MTA Zenetudományi Intézet.
- VIKÁR László – BERECSKI Gábor
1971 *Cheremis Folksongs*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1979 *Chuvash Folksongs*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1989 *Votyak Folksongs*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1999 *Tatar Folksongs*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VOIGT Vilmos
1984 Újabb vizsgálatok a kultúra nyelvi formái köréből. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XIV, 143–158.